

Aleksandra Szymańska

Uniwersytet Łódzki
Wydział Filologiczny
Instytut Rusycystyki
Zakład Literatury i Kultury Rosyjskiej
90-226 Łódź
ul. Pomorska 171/173

Z rozważań nad tekstem donżuanowskim literatury rosyjskiej

W artykule rozważana jest możliwość ustanowienia na gruncie literaturoznawstwa rosyjskiego, poprzez analogię do tekstu petersburskiego, tekstu donżuanowskiego literatury rosyjskiej. W tym celu ustanowiony został zespół cech wspólnych dla utworów odwołujących się do postaci Don Juana. Jednym z dowodów istnienia tekstu donżuanowskiego jest krąg tekstów odwołujących się do modelu słynnego uwodziciela i prześmiewcy. Innymi wyznacznikami są obecność osnowy mitycznej, związek ze sferą *sacrum* i *profanum*, obecność konstant w zachowaniu Don Juana, zbliżony sposób językowego kodowania i inne.

Słowa kluczowe: Don Juan, Don Kichot, super-teksty, ultrateksty, tekst Petersburski, tekst donżuanowski, mit nowożytny.

Reflections on the Don-Juan Text in Russian Literature

The author of the paper considers the possibility of creating in the Russian theory of literature, by way of analogy to the 'Petersburg text,' the 'Don-Juan text' of Russian literature. To this purpose, a complex of permanent futures shared by literary works that refer to Don Juan are described. The existence of a 'Don-Juan text' is evidenced by a group of literary works that employ the archetype of the famous seducer. Other indicators are: the presence of mythological structure, connection with the spheres of the sacred and the profane, constants in Don Juan's behaviour, specific vocabulary, classifying the most recurrent words and phrases according to their semantics and function in the text.

Keywords: Don Juan, Don Quixote, text of culture, Petersburg text, Don-Juan text, modern myth.

Jak wiadomo, utworzenie syntetycznego super-tekstu¹/ultratekstu² (сверх-текст) w rodzaju „tekstu Petersburskiego”³, mającego pewne wyznaczniki i określonego empirycznie poprzez krąg tekstów literackich związanych tematycznie

---

¹ Polski odpowiednik rosyjskiego terminu *сверхтекст* zaczerpnięty z artykułu *Semiotyka Petersburga* (zob. R. Mazurkiewicz, *Semiotyka Petersburga*, „Znak” 1986, № 11-12, s. 187, http://www.academia.edu/8525028/Semiotyka_Petersburga [режим доступа: 19.01.2015]).

² Termin *сверхтекст* w tłumaczeniu Bogusława Żyłko (zob. W. Toporow, *Miasto i mit*, tł. B. Żyłko, Gdańsk 2000, s. 74).

³ Forma zapisu terminu „tekst Petersburski” za B. Żyłko.

z Petersburgiem, uważa się za metodologiczną innowację semiotyków moskiewskich. Główna zasługa w jego rozpowszechnianiu przypada Władimirowi Toporowowi. Za podstawowy wyznacznik konstruktów, jakim jest tekst Petersburski, Toporow uznał jego zdolność do zmiany tego, co „mnogie i rozmaite”, „pstrokaty”, „indywidualnie oceniające” w „integralną jedność”⁴. Tekst Petersburski jest tekstem „nie tylko i nie tyle dzięki swemu związkowi z miastem Petersburg [...], ile dzięki temu, że tworzy s z c z e g ó l n y tekst, tekst *par excellence*, dzięki jego wybitnie indywidualnemu („niepowtarzalnemu”) charakterowi, przejawiającemu się w jego strukturze w e w n ę t r z n e j⁵.

Przedmiotem naszego zainteresowania w niniejszym artykule stanie się kwestia zdolności różnorodnych utworów literackich związanych tematycznie z postacią Don Juana do stworzenia tekstu donżuanowskiego literatury rosyjskiej, na wzór tekstu Petersburskiego.

O ile zagadnienie tzw. „tekstu miasta”⁶ doczekało się licznych opracowań, w szczególności wśród badaczy rosyjskich⁷, to problem tekstów kultury tworzonych wokół innych, niż miasto, wyznaczników dopiero zaczyna przyciągać uwagę uczonych. I tak, poza tekstami lokalnymi, zainteresowania badaczy skupiają się na tekstach personalnych, tworzonych wokół postaci realnie istniejących, np. pisarzy (tekst Puszkowski, Błokowski, Szekspirowski i inne). Poza obszarem zainteresowania znajdują się super-teksty integrujące utwory literackie wokół postaci fikcyjnych, stwarzających jednakże możliwość ich odczytania za pośrednictwem wspólnego kodu kulturowego, przejawiającego związek z mitem i możliwość włączenia się do sfery tego, co „symboliczne”.

Naszym zadaniem w niniejszym artykule będzie nie tyle interpretacja indywidualnych tekstów, mogących stanowić składowe tekstu donżuanowskiego⁸, co opis systemu reguł generujących możliwy tekst. Podział badanego fenomenu na wyróżnialne składniki, skonstruowanie ich repertuaru to pierwszy krok do wyszczególnienia reguł łączenia się jego składników, ustalenia prawidłowości właściwych zbiorowi tych elementów, wychodzących od powtarzalnych modeli.

Jak powszechnie wiadomo, pierwsze literackie wcielenie Don Juana powstało na gruncie hiszpańskim w dramacie Tirsa de Moliny *Zwodzićiel z Sewilli i kamienny gość* (*El burlador de Sevilla y convidado de piedra*, 1630). Don Juan Moliny stosunkowo szybko doczekał się swoich interpretatorów w większości literatur europejskich. Jeszcze w XVII wieku pojawiają się włoskie, francuskie i angielskie adaptacje historii słynnego uwodziciela, pośród których największym potencjałem

⁴ W. Toporow, *Miasto i mit...*, s. 52.

⁵ Tamże, s. 81.

⁶ Teksty lokalne: Moskiewski, Paryski, Wenecki, Krymski, Odesski, Permski, Kaliningradzki.

⁷ N. Je. Miednis, A. G. Łoszakow, N. A. Kupina, G. W. Bitenska, O. S. Szczurupowa i inni.

⁸ Należy podkreślić, że w prezentowanym artykule nie pretendujemy do całościowej analizy składowych tekstu donżuanowskiego literatury rosyjskiej. Jest to zadanie złożone, wymagające szczegółowego opisu typologicznego.

interpretacyjnym odznaczała się komedia *Don Juan, czyli kamienny gość* J. B. Moliera (*Dom Juan ou le Festin de Pierre*, 1665). Kolejne, znaczące literackie interpretacje Don Juana przyniósł ze sobą wiek XIX. Wystarczy wspomnieć poemat dygresyjny G. Byrona, nowelę E. T. A. Hoffmanna, czy dramat Aleksandra Puszkina, który to zapoczątkował temat donżuanowski w literaturze rosyjskiej.

Postacie, które można uznać za pierwowzór Don Juana, odnaleziono w folklorze włoskim, portugalskim, niemieckim, francuskim, a także rosyjskim⁹. Spoiwem łączącym większość legend pretendujących do miana prototypów opowieści o Don Juanie był motyw znieważenia czaszki lub nadgrobnego posągu, który należy uznać, za jeden z dwóch konstytutywnych motywów historii o rozpustniku i prześmiewcy.

Połączenie tych dwóch motywów na gruncie literatury rosyjskiej dokonało się w roku 1830 za sprawą wspomnianego już Aleksandra Puszkina w jednej z jego „małych tragedii” – w *Gościu kamiennym*. Należy podkreślić, że to właśnie dzięki romantycznej interpretacji Puszkina, utwory o tematyce donżuanowskiej powstałe na gruncie rosyjskim w późniejszym okresie na stałe wchłonęły liczne motywy romantyczne, takie jak motyw poszukiwacza ideału piękna i miłości, czy zuchwałego buntownika.

Najważniejsze idee i motywy romantyczne, jak: romantyczna koncepcja miłości, platońska filozofia idei, poszukiwanie sensu życia, dwubiegunowość bytu trzydzieści lat później znalazły odzwierciedlenie w poemacie dramatycznym *Don Juan* (1859–1860) Aleksieja Konstantynowicza Tołstoja.

Lata 80. i 90. XIX wieku to okres formowania się tematu w jego „niskim” wariacie. W roku 1888 powstaje dramat *Uwodziciel z Sewilli* Aleksieja Bieżeckiego, a w roku 1896 tragedia *Don-Juan* Aleksandra Mordwina-Szczodro. W opracowaniu tematu Don Juana przez niezbyt ambitnych i utalentowanych pisarzy zjawiska romantyczne zostały zredukowane do izolowanych motywów, nastrojów, tendencji, a Don Juan przybiera jedynie pozę poszukiwacza ideału piękna i kobiecości.

Odrodzenie tematu donżuanowskiego w literaturze rosyjskiej następuje na przełomie XIX i XX wieku. W epoce, za duchowego patrona której uważa się Włodzimierza Sołowjowa, temat Don Juana zostaje wpisany w szeroki kontekst filozoficzny. Do mitycznej osnowy historii o słynnym uwodzicielu sięgają liczni poeci Srebrnego wieku: Konstantin Balmont (poemat *Don Juan*, 1898), Walery Briusow (poemat *Don-Juan*, 1900), Nikołaj Gumilow (sonet *Don-Juan*, 1907–1910, sztuka pisana wierszem *Don Juan w Egipcie*, 1912), Aleksander Błok (poemat *Kroki komandora*, 1910–1912), Aleksandr Amfiteatrow (sztuka *Don Juan w Neapolu*, 1912), Marina Cwietajewa (wiersz *Don Juan*, 1917), Boris Zajcew (dramat *Don Juan*, 1922).

⁹ Według Wsiewołoda Bagno za ludową rosyjską odmianę opowieści o niefrasobliwym prześmiewcy drwiącym ze śmierci można uznać bylinę o podróży Wasilija Busłajewa do Jerozolimy oraz jedną z bajek ludowych włączoną w zbiór Aleksandra Afanasjewa. Zob. A. H. Афанасьев, *Рассказы о мертвецах* 351, [w:] *Народные русские сказки А. Н. Афанасьева*, t. 3, Москва, s. 60–61.

W latach 30. ku tematowi Don Juana zwraca się Dawid Samojłow w sztuce *Końiec Don Juana* (1938). Poeta jeszcze dwukrotnie powraca do tematu – w roku 1978 sztuką *Śmierć Don Juana* i w roku 1988 sztuką *Młody Don Juan* (nieukończona).

Kolejna fala wzmożonego zainteresowania tematem będącym przedmiotem naszych badań przypada na lata 70. i 80. XX wieku. W roku 1976 farsę *Kontynuacja Don Juana* pisze Eduard Radziński. Rok później powstaje poemat *Ożenek Don Juana* Wasilija Fiodorowa. W roku 1980 nowelę dramatyczną *Śmierć Don Juana* kończy Wasilij Puczegłazow. W roku 1981 pojawia się sztuka *Ostatnia kobieta seniora Juana* autorstwa Leonida Żuchowickiego, a w roku 1983 dramat *Don Juan* Władimira Kozakowa.

W latach kolejnych częstotliwość wykorzystania tematu Don Juana w utworach literackich znacząco maleje. Pośród nielicznych powstałych w tym okresie na uwagę zasługuje powieść fantasy *Tam, za Acherontem* Jewgienija Łukina¹⁰.

Opis statystyczny najważniejszych utworów rosyjskich odwołujących się do postaci słynnego uwodziciela pozwala nam stwierdzić, że ich liczebność stwarza dostateczną podstawę o charakterze ilościowym, aby podtrzymać tezę o istnieniu tekstu donżuanowskiego literatury rosyjskiej. Nie ma bowiem tego, co znaczące w kulturze, jeśli nie jest to funkcją powtarzalności.

Owa częstotliwość pojawiania się utworów nawiązujących do postaci Don Juana daje wiedzę o ciągłości kultury. Opis systemu reguł, które generują tekst donżuanowski, powinien dać więc odpowiedź na pytanie, co ludzie robią z danym typem tekstów, do czego im ten typ tekstów służy. Metoda ta musi poprzedzić swoje uogólnienia analizą strukturalną konkretnych tekstów i musi korzystać z tych analiz, które pomogą ustalić, co w zjawiskach heterogenicznych, zróżnicowanych na różnych poziomach, jest rzeczywiście porównywalne, wspólne, poddane analogicznym prawidłowościom. Pozwoli to także ukazać niepowtarzalność pewnych zjawisk twórczych, ich zależność od konkretnych czynników społecznych, czy historycznych.

Kolejnym krokiem pozwalającym nam utrzymać tezę o możliwości wyodrębnienia w literaturze rosyjskiej tekstu donżuanowskiego będzie wskazanie kryteriów, w oparciu o które taki tekst może powstać.

Za podstawowy wyznacznik istnienia tekstu donżuanowskiego przyjęliśmy, za Toporowem, zdolność super-tekstu do przemiany tego, co cząstkowe, wielorakie, w to, co wspólne i jednocie jedyne, co stanowi sedno najwyższych poziomów tekstu. Utwory tematycznie i fabularnie związane z postacią Don Juana przy całej ich odrębności i niepowtarzalności ujawniają wiele cech wspólnych na poziomie chwytów kompozycyjnych i stylistycznych, leksyki czy doboru słów kluczowych.

Za niekwestionowane ogniwo spajające różnorodne utwory w jednolity tekst nadrzędny uznaliśmy osobę Don Juana, która posiada możliwość pozostawiania

¹⁰ Tłumaczenia tytułów utworów od Bieżeckiego do Łukina własne – A. Sz.

żywą i znaczącą również poza kontekstem odrębnych utworów. Don Juan jawi się jako pewien fenomen, siła, nośnik duchowych mocy, idea, mit, który istnieje również poza autorskimi recepcjami Tirsa de Moliny, Georga Byrona. Ernsta Hofmanna, Aleksandra Puszkina i innych. O powyższym świadczą prace Władimira Sołowjowa, Schopenhauera, Ortegi y Gasset, czy Denisa de Rougemonta. Zdolność osoby Don Juana do czynienia pewnych uogólnień, rozstrzygnięcia odwiecznych pytań związanych ze zmysłowością, erotyzmem, pogonią za wciąż nowymi doznaniem, do wyodrębnienia określonych postaw ludzkich, zrozumienia ich sensu globalnego, pozwala widzieć nim owo niezbędne spoiwo.

Kolejnym z zasadniczych kryteriów, które pozwalają wyodrębnić w literaturze syntetyczny ultratekst, jest obecność osnowy mitycznej, która, jak wiadomo, nasycza przestrzeń wielorakimi sensami¹¹. Obecność mitu w tekście pozwala odrzucić czas linearny, teraźniejszość i przywrócić Wielki Czas Początku oraz narzuca odbiorcy rodzaj interpretacji opartej na ustanowieniu i rozumieniu ciągłości sensu, w wiecznym powrocie tych samych lub podobnych zachowań¹². Mit ujawnia wyższą mądrość o bycie i jego wartościach i pozwala dostrzec, że „wiele zjawisk oddzielonych wiekami stanowi jedną całość”¹³.

Za podstawę przynależności konkretnych utworów do tekstu donżuanowskiego będziemy przyjmować obecność w nich odwołania się do dwu typów mitu składających się na mit Don Juana – archaicznego, zdeterminowanego przez Naturę, i nowoczesnego, ukształtowanego przez chrześcijański model świata (według klasyfikacji Eliadego)¹⁴. Na straży mitu archaicznego stoi niestałość, zmienność uwodziciela poszukującego miłosnych przygód. Mit nowoczesny reprezentowany jest przez Zmarłego, symbolizującego życie pozagrobowe, a tym samym boski porządek świata oparty na duchowości i wieczności. Mit Don Juana sytuuje się zatem na pograniczu tego, co zmienne i tego, co wieczne, tego, co ludzkie (namiętność, grzech) i tego co boskie (cnota, zbawienie), a więc tego, co odnosi się do sfery *sacrum* i *profanum*. Zderzenie się tych dwu typów mitu w znacznej mierze decyduje o żywotności mitu Don Juana¹⁵. Denis de Rougemont zauważa, że mity dostarczają nam wiedzy o nas samych i kulturze właśnie poprzez swoją moc wyrażania *sacrum* i duszy¹⁶. Dzięki obecności mitu, opowieść o Don Juanie posiada potencjalną możliwość stawiania ważkich pytań o antynomiczność dobra i zła, o wierność ideałom, czy wymiar ludzkiej i boskiej sprawiedliwości.

¹¹ W. Toporow, *Miasto i mit...*, s. 183.

¹² Zob. M. Cymborska-Leboda, Mit. *Z badań nad mitem*, „Rossica Lublinensia” 2000, vol. 1, s. 10, 12.

¹³ F. Nietzsche, *Narodziny tragedii*, tł. L. Staff, Warszawa 1907, s. 104.

¹⁴ M. Eliade, *Mit wiecznego powrotu*, tł. A. Przybysławski, Warszawa 1999.

¹⁵ Współczesny badacz Wsiewołod Bagnó konstatuje wręcz, że o żywotności mitu Don Juana decyduje w głównej mierze obecność mitu, który określiliśmy mianem nowoczesnego, a miłosne podboje rozpustnego szlachcica pełnią funkcję wspomagającą.

¹⁶ D. de Rougemont, *Mity o miłości*, tł. M. Żurowska, Warszawa 202, s. 20.

Potencjał Don Juana tkwi właśnie w jego mitycznej osnowie. Jak słusznie odnotował Ortega y Gasset:

Don Juan nie jest dziełem czy zdarzeniem – raz zaistniałym i na zawsze utrwalonym – jest to temat odwieczny, wzbudzający refleksje i pobudzający fantazję. Nie jest posągiem pozwalającym się jedynie reprodukować, lecz blokiem marmuru, w którym każdy może wykuć własną rzeźbę¹⁷.

Aby dostrzec za różnymi utworami składającymi się na tekst donżuanowski jednolity tekst niezbędne staje się także wyodrębnienie jądra, stanowiącego pewną sumę wariantów sprowadzających się do jednego źródła i znoszącego ograniczenia wynikające z różnic gatunkowych, czasowych, czy interpersonalnych, a także możliwość podziału badanego fenomenu na wyróżnialne składniki¹⁸.

Jądro tekstu donżuanowskiego stanowi właśnie wspomniany wyżej mit Don Juana realizowany następnie w dwóch legendach o Don Juanie Tenorio i Don Juanie Marana. Obydwaj wslawili się licznymi podbojami miłosnymi. Jednakże, pierwszy z nich poniósł śmierć z ręki upokorzonego ojca. Drugi zaś, w porę wstąpił na drogę cnoty. Bez względu na odmienny finał legend, ich bohaterowie realizują funkcje pewnego archetypu osobowego, ukształtowanego w podświadomości zbiorowej i odzwierciedlającego odwieczne cechy natury ludzkiej i zachowania ludzkie. Także odmienny finał legend wpisuje się w wyróżniony przez nas mit nowoczesny, zrodzony przez kulturę chrześcijańską, o pokucie i karze za wyrządzone zło.

O przynależności do tekstu donżuanowskiego decyduje oprócz realizowania przez poszczególne utwory określonego schematu fabularnego również, a może przede wszystkim, obecność pewnych konstant w zachowaniu Don Juana i związanych z nim postaci. Do najważniejszych z nich zaliczyliśmy następujące.

Obiektem wzmożonego zainteresowania oraz powodem koncentracji sił witalnych i duchowych dla Don Juana jest kobieta. Ona nadaje jego poczynaniom sens, staje się dla niego siłą napędową, istotnym czynnikiem odrodzenia moralnego. Kobieta ustanawia harmonię w stosunku Don Juana do samego siebie i do świata. Uwodzenie kobiet odbywa się według powtarzalnego schematu. Poszukujący w każdej kobiecie swojego ideału Don Juan bez trudu ulega powierzchownemu urokowi swojej wybranki i równie szybko rozczarowuje się nią.

Niezdolność Don Juana do uwodzenia, a więc stagnacja, staje się przyczyną jego apatii, zaniża poczucie własnej wartości. Don Juan czuje się szczęśliwy żyjąc chwilą, zmianą, nowością.

Kolejną konstantą tekstu donżuanowskiego jest uległość kobiet wobec zabiegów Don Juana. Wybranki odpowiadają Don Juanowi wzajemnością. Często

¹⁷ J. Ortega y Gasset, *Wprowadzenie do Don Juana*, [w:] tegoż, *Dehumanizacja sztuki i inne eseje*, przeł. P. Niklewicz, Wydawnictwo Muza, Warszawa 1980, s. 109.

¹⁸ Por. W. Toporow, *Miasto i mit...*, s. 79.

okazuje się, że nie tylko uwodziciel ich potrzebuje, żeby potwierdzić swoją męskość, *emploi* zdobywcy, czy poszukiwacza ideału, lecz także i one potrzebują Don Juana, żeby potwierdzić swoją atrakcyjność. Wdziękom uwodziciela z równą siłą ulegają wdowy, mężatki i panny. Don Juan, nawet stary, schorowany, czy biedny, nie traci swojej atrakcyjności dla płci przeciwnej. Tajemnica Don Juana, jako uwodziciela, w opinii Denisa de Rougemonta, tkwi w jego głębokim przekonaniu, że „prawdziwa kobiecość polega na pragnieniu, żeby zostać uwiedzioną...”¹⁹. Don Juan uszczęśliwia kobiety, dlatego one nigdy nie gniewają się na uwodziciela.

Większość działań Don Juana oparta jest na rywalizacji. Don Juan odnajduje tym większą przyjemność w sztuce uwodzenia, im więcej przeszkód musi pokonać. Zatem rywalizacja z narzeczonymi, mężami, braćmi i ojcami swych ofiar dodatkowo zagrzewa go do działania.

Don Juan, jako członek określonej społeczności, rzuca również swoim postępowaniem i wyborami moralnymi wyzwanie zasadom ustanowionym przez tę społeczność. Naruszanie zakazów, podobnie jak ośmieszanie swoich rywali, sprawia mu przyjemność, gdyż właśnie społeczeństwo stwarza Don Juanowi niezbędne dla zaistnienia namiętności ograniczenia. Jego zachowanie ilustruje tezę postawioną przez Denisa de Rougemonta, który badając mity współczesne, zauważa, że namiętność rodzi się w świecie, w którym istnieje przeszkoda natury moralnej, obyczajowej, a nawet politycznej, uniemożliwiająca miłosne połączenie²⁰. Rodzi się więc na gruncie polemiki między ustanawiającym tabu *sacrum* i naruszającym owo tabu *profanum*, polemiki między mistyką i moralnością, wierzeniem i wiedzą, między miłością namiętną a małżeństwem²¹.

Za kolejną stałą tekstu donżuanowskiego uznaliśmy zuchwałość Don Juana, która przejawia się w jego stosunku do sfery *sacrum*. Don Juan dość często przestacza się z zuchwałego uwodziciela w bluźniercę, który rzuca wyzwanie niebu, bezczeszcząc pamięć o zmarłych, czy naruszając swą obecnością czystość miejsc o charakterze sakralnym. Obecność *sacrum* wzmaga namiętność Don Juana.

Za nieodzowną składową predysponującą utwór do przynależności do tekstu donżuanowskiego uznaliśmy także zagadnienie pojednania z Bogiem, nawrócenia, początku nowego życia.

Oczywiście każdą ze stałych ilustruje znacząca grupa utworów, które uznaliśmy za możliwe składowe tekstu donżuanowskiego. Wyeksponowanie przez pisarzy wybranych konstant znacząco wpływa na interpretację postaci Don Juana – przybliża go do mitu, lub od tego mitu oddala. Tendencja do dekonstrukcji mitu najbardziej zauważalna jest w utworach lat 1980–1990, co odzwierciedla zasadnicze tendencje w rozwoju literatury postmodernistycznej.

¹⁹ D. de Rougemont, *Mity o miłości...*, s. 91.

²⁰ Tamże, s. 37–38.

²¹ Tamże, s. 38.

Istnienie tekstu donżuanowskiego zakłada również zbliżony sposób językowego kodowania podstawowych składników tego tekstu, tj. możliwość wyodrębnienia elementów językowych, które można uznać za wskaźniki przynależności do omawianego tekstu, a w efekcie opracowanie leksykalno-pojęciowego słownika. Wyszczególnione słowa winny odsyłać do głównych węzłów semantycznej struktury tekstu donżuanowskiego.

Aby mówić o jednolitym tekście, który umożliwi dotarcie do najgłębszych sensów, bez względu na różnorodność jego wariantów, należy, zgodnie z postawioną przez nas tezą, wykazać pewną jedność stylistyczną poszczególnych utworów, którą można ustanowić na bazie słownika, który będzie wyznaczał językowy i przedmiotowo-jakościowy paradygmat tekstu donżuanowskiego. Zaprezentowany poniżej słownik nie wyczerpuje potencjału składowych tekstu donżuanowskiego. Stanowi jednak dowód na to, że można wyszczególnić reprezentatywną liczbę słów wspólnych dla korpusu tekstów tematycznie związanych z postacią Don Juana.

Do pierwszej grupy zaliczyliśmy słowa, które opisują charakter postaci: namiętny, miłujący życie, przebiegły, niewierny, wierny, odważny, zazdrosny, zmienny, rozpustny, kłamliwy, dumny, bluźnierca, nieustraszony, szaleńczy, buntownik, oszust. Podgrupę mogą tu stanowić słowa opisujące filozofię życiową: hedonista, cynik, ateista.

Kolejną liczną grupę stanowią słowa odnoszące się do wyższych wartości: Bóg, szatan, diabeł, czort, śmierć, życie, piekło, niebo, zbawienie, pogrążenie w otchłań, grzech, grobowiec, posąg, cmentarz (jako miejsce związane ze sferą sacrum), kamienna prawica, kroki (jako zapowiedź nieuniknionej kary za grzechy), zaproszenie zmarłego, zbezczeszczenie, bluźnierstwo, zabójstwo, młodość, starość, miłość, sens życia, przebaczenie, przemijalność, wieczność, sumienie, cierpienie, ofiara, wybaczenie.

Za reprezentatywne dla tekstu donżuanowskiego predykaty uznaliśmy: zwozdić, uwodzić, pojedynkować się, znieważać, bawić się, igrać, oszukiwać, kłamać, pogardzać.

Wśród słów charakteryzujących czasoprzestrzeń wyodrębniliśmy następujące: Hiszpania, Sewilla, Granada, inkwizycja, grand.

Za ostatni wskaźnik pozwalający nam wyodrębnić w literaturze rosyjskiej tekst donżuanowski uznaliśmy istnienie tekstu opartego na antynomiczności, opozycyjności²². Za mitologiczny antymodel Don Juan przyjęliśmy Don Kichota, z uwzględnieniem jego rosyjskiej specyfiki. Dwubiegunowość obydwu modeli reprezentujących określone postawy i światopogląd konstruowana jest w oparciu o takie pojęcia jak: mnogość – jedność, zdrada – wierność, kłamstwo – szczerłość, zuchwałość – pokora, zmienność – stałość, poszukiwanie ideału – wierność ideałowi, poza rycerskości – przestrzeganie zasad dworskiej rycerskości i inne.

²² Por. W. Toporow, *Miasto i mit...*, s. 67.

Sens zestawień don Kichota i Don Juana i całego ich tekstu „porównawczego” nie polega jednakże tylko na utrwalaniu różnic. W kontekście ogólnorosyjskim postaci te nie tylko się wykluczają, ale również wzajemnie dopełniają. Omówienie jednakże tego zagadnienia domaga się odrębnych studiów.

Wydaje się, że poczynione w artykule spostrzeżenia przybliżają nas do metodologicznego uzasadnienia posługiwania się pojęciem tekst donżuanowski w odniesieniu do korpusu tekstów rosyjskich związanych z postacią Don Juana. Możliwość ukazania jedności tekstu donżuanowskiego, pewnych wspólnych zasad selekcji i łączenia materiałów, wspólnych wielu autorom celów i zadań związanych z tekstem świadczy o jego wyjątkowości i potencjalnej gotowości do uchwycenia głębszych sensów.